

Abduqodirova Umida Bahrom qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti qoshidagi akademik litsey o'quvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola ingliz tilini ikkinchi til (ESL) sifatida o'rgatishda lug'atning hal qiluvchi rolini o'rganadi va uning muloqot, tushunish va umumiy tilni bilishga ta'sirini ta'kidlaydi. U so'z boyligini o'zlashtirishning turli jihatlarini o'rganadi, so'z boyligining mustahkam poydevorini yaratish uchun turli xil o'rganish strategiyalari, qiziqarli faoliyat va kontekstni tushunishga e'tiborni qaratish zarurligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: tushunish, ravonlik, o'qish, yozish, gapirish, tinglash, kontekstni tushunish, lug'atni o'zlashtirish strategiyalari, baholash, o'quv dasturini loyihalash.

Lug'at har qanday tilning asosi bo'lib, muloqot, tushunish va umumiy tilni bilish uchun muhim sanaladi. Ingliz tilini ikkinchi til sifatida ta'lim sohasida ravonlikka erishish va ingliz tilining nuanslarini samarali boshqarish uchun so'z boyligini o'zlashtirish muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqola ingliz tilini o'rgatishda lug'atning chuqur ahamiyatini o'rganadi, uning turli til ko'nikmalariga ta'sirini o'rganadi va so'z boyligini rivojlantirish strategiyalarini ta'kidlaydi.

Tillarni o'qitishning asosi lug'atni o'rganishdir. Shaxsning o'rgangan so'zlari va iboralari ularning lug'atini tashkil qiladi. Lug'atni o'zlashtirmasdan turib, nutq faoliyatini o'rganish va malakali bo'lish mumkin emas. U nutq mashqlari uchun manba bo'lib xizmat qiladi.

Nutqlarning mazmuni hal qiluvchi ahamiyatga ega. Mazmunsiz nutq mavjud bo'lmaydi. Ingliz tilidagi suhbatni tinglash va allaqachon o'rgangan so'zlarning ma'nosini tushunish orqali siz tilni o'rganishingiz mumkin. Agar talaba so'zlarning ma'nosini tushunmasa, ma'lumotlar chalkash bo'lib qoladi va nutqning ma'nosi chalkash bo'lib qoladi. Tinglab tushunishning leksik tomoni ustida ishlashda uni tinglash va tan olish qobiliyati keng qo'llaniladi, chunki leksikani tinglash va o'rganishning ham o'ziga xos xususiyati va qiyinligi bor.

Nutq leksikasi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bilimsiz talaba yoki o'quvchi muloqot qila olmaydi; nutq so'z boyligidan xabardor bo'lsalar ham, uni o'z mazmunida qo'llay bilishlari kerak. Bundan tashqari, o'qishning leksik jihati muloqotni qiyinlashtiradi. Matndagi har bir so'zni sinchiklab o'rganib chiqib, talaba bilishi kerak bo'lgan hamma narsani o'rganishi mumkin. So'zlarning ma'nosi va mazmunini tushunish uchun ular haqida oldindan ma'lumotga ega bo'lish va tushunish muhimdir.

Bundan tashqari, yozma bayonotning leksik komponentini yaxshilash kerak. Tegishli va aniq ma'lumot yaratish uchun talabalar so'zni yozish, talaffuz qilish va o'qishni bilishlari kerak.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, so'z boyligi hamma uchun zarurdir. Shu sababli o'quvchilarga nutqiy vazifalarni o'rgatishda lug'at muhim ahamiyatga ega. Lug'atni o'rgatish maktabning maqsad va vazifalariga mos kelishi kerak. Talabalar, o'quvchilar va o'rta maktab o'quvchilari uchun chet tili o'quv dasturi buni tasvirlaydi. Chet tili dasturida leksik tarkibni o'rgatish nutq harakatlarini o'rgatishning ham maqsadi, ham usuli hisoblanadi.

3 000 000-5 000 000 gacha bo'lgan lug'at leksikologiya deb ataladi. Asl tilida yoshi kattaroq, ma'lumotli odamlar 6 000 dan 10 000 000 gacha so'zlarni eslab qolishlari mumkin. Bundan farqli o'laroq, odamlar kundalik hayotlarida kuniga taxminan 1500-2500 so'z ishlatadilar. Cheklovlar va cheksizlik o'rtasida qaror qabul qilish kerak. Ya. Kalenskiy sakkiz

yuz so'zdan foydalanib, XVII asrda qaror qabul qildi. Tez-tez ishlatiladigan fransuz, ingliz va nemis tillaridagi atamalar tartibga solingan.

Lug'atni o'rgatishdan oldin yondashuvni tashkil qilish kerak. Lug'at yo'riqnomasi paydo bo'lishi uchun mo'ljallangan nutq harakatining turi uni uslubiy jihatdan qanday tashkil etish kerakligini belgilaydi. Leksik qobiliyatlarni shakllantirish, o'rgatish va avtomatlashtirish lug'at o'qitishni metodik tashkil etishning bir qismidir. Nutqning leksik xususiyatlari ham o'rgatiladi.

Quyidagi jadvalda lug'at o'rgatish metodikasi nimani o'z ichiga olishi ko'rsatilgan.

- a. Lug'at o'qitishni metodik tashkil etish
- b. Tanlash
- c. Lug'at ustida ishlash
- d. Ajratish
- e. Uslubiy tipologiya
- f. Kirish (tushuntirish, tanishtirish, o'rgatish)
- g. Mustahkamlash
- h. O'zlashtirish
- i. Shakl, ma'no, qo'llanilishi

Tinglash, gapirish, o'qish, gapirish va yozishning leksik jihatlarini o'rgatish juda farq qiladi. Nutqning leksik tomonlarini o'rgatish nutq faoliyatining turiga asoslanadi. Shuning uchun lug'at o'qitishni tashkil etish usuli nutq faoliyatining turiga qarab farqlanadi. Lekin har qanday holatda ham bu tashkiliy metodologiya, tanlash, taqsimlash, uslubiy tipologiya, leksika ustida ishlash. Asarning faqat tanlovi, tipologiyasi, taqsimoti, shakllari, turlari, sifati va mazmuni o'zgaradi. Metodologik tashkil etish bilan bog'liq qiyinchiliklar mavjud, biz buni hisobga olishimiz kerak: 1) lug'atni o'rgatishda sarflangan vaqt; 2) talabning yoshi; 3) ta'lim maqsadlarida; 4) o'quv bosqichi uchun; 5) o'qituvchilar malakasini oshirish; 6) mavhum yoki aniq so'z ma'nosining qiyinchiliklari.

Lug'atni o'zlashtirish: ko'p qirrali jarayon:

1. Faol ta'lim. Lug'atni o'zlashtirish passiv emas. O'quvchilar takroriy ta'sir qilish, kontekstni tushunish va maqsadli amaliyot orqali so'zlar bilan faol shug'ullanishlari kerak. Bu lug'atni o'zlashtirishni mustahkamlovchi o'qish, tinglash, gapirish va yozishni o'z ichiga oladi.
2. Kontekstni tushunish. So'zlar kamdan-kam hollarda alohida bo'ladi. Kontekstda lug'atni o'rganish tushunish va saqlashni kuchaytiradi. O'quvchilar so'zlarni mazmunli jumlar, paragraflar va rivoyatlar ichida uchratishlari kerak, bu esa chuqurroq tushunish va qo'llashga yordam beradi.
3. Semantik tarmoqlarni rivojlantirish: So'z boyligini yaratish so'zlarni semantik jihatdan bog'lashni o'z ichiga oladi. O'quvchilar tushunish va esda saqlashni kuchaytirish uchun sinonimlar, antonimlar va so'z turkumlari kabi so'zlar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganishlari kerak.

Samarali lug'atni o'rgatish strategiyalari:

- a) Turli xil o'quv faoliyati. So'z o'yinlari, boshqotirmalar, so'z boyligi bo'yicha viktorinalar, muhokamalar, bahslar, rolli o'yinlar va ijodiy yozish mashqlari kabi turli tadbirlar orqali o'quvchilarni jalb qiling. Turli xil o'quvchilarni qondirish uchun turli xil o'rganish uslublarini qo'shing.
- b) Ma'noli kontekst. Hikoyalar, maqolalar, videolar va real hayot stsenariylari kabi mazmunli kontekstlarda lug'atni taqdim eting. Bu tushunishni kuchaytiradi va lug'atni

amaliy ilovalar bilan bog'laydi.

- c) Qayta-qayta ta'sir qilish. Turli xil usullar orqali lug'atga qayta-qayta ta'sir qilishni rag'batlantirish. Bu matnlarni o'qish, audio yozuvlarni tinglash, video tomosha qilish va lug'atni o'zlashtirishni kuchaytiradigan suhbatlarda qatnashishni o'z ichiga olishi mumkin.
- d) O'quvchiga yo'naltirilgan yondashuv. O'quvchilarni so'z boyligini egallashga undash. Ularga o'z manfaatlarini o'rganish va mustaqil ravishda so'z boyligini kengaytirish uchun resurslar, vositalar va imkoniyatlarni taqdim eting.

Unga odam gapira oladigan so'zlardan taxminan to'rt baravar ko'p ma'lum. Voyaga etgan o'quvchilar o'z ona tillarida 6 000 dan 10 000 gacha so'zlarni gapirishlari mumkin. Kundalik hayotda, muhokamalarda va xabar almashishda odamlar o'zlarining lug'atlarida Yevropa tillaridan 1500 dan 2500 gacha atamalarini qo'llashadi. Bundan xulosa qilish mumkinki, odamlar o'z ona tillarida ozgina lug'atdan foydalanadilar. Tilni o'rganish cheklangan vaqtni oladi. O'quvchilarning o'rta maktabda o'rganishi kerak bo'lgan so'z boyligi aniqlanishi kerak. Tanlangan lug'atni o'quvchilarga o'rgatish kerak. Texnikada bu lug'at leksik minimum deb ataladi. Leksik minimal tanlash tarixi juda keng.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, so'z boyligini o'zlashtirish chet tillarini muvaffaqiyatli o'qitishning muhim jihati bo'lib, muloqot, tushunish va umumiy tilni bilish uchun asos yaratadi. Ko'p qirrali yondashuvni qo'llash, turli xil o'rganish strategiyalarini o'z ichiga olish va tilga bo'lgan muhabbatni kuchaytirish orqali o'qituvchilar o'quvchilarga mustahkam so'z boyligini yaratish, ravon gapirishni ochish va ingliz tili dunyosida ishonch bilan harakat qilish imkoniyatini berishi mumkin. Lug'at tilning asosi bo'lib xizmat qilgani uchun uning o'zlashtirilishi o'quvchilar uchun imkoniyatlar dunyosini ochib beradi, ularga globallashtirish dunyoda ulanish, muloqot qilish va muvaffaqiyatga erishish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nilufar Xasiljanovna Raimjanova TIL O'RGANISHDA AKTNING O'RNI // Academic research in educational sciences. 2021. №6.
2. Zayniddin Sanaqulov, Baxromjon Joraboyev CHET TIL O'QITISH METODIKASIDA ZAMONAVIY METODLAR // Academic research in educational sciences. 2021. №4.
3. Khamitova A.G., Mukhtarkhanova A.M., Zarkesheva A.E. Effective vocabulary teaching and learning strategies in English for specific purposes // *Juvenis scientia*. 2019. №2.
4. J.J. Jalolov, G.T. Makhkamova, Sh.S. Ashurov English Language Teaching Methodology (theory and practice).- T.: "Fan va texnologiya", 2015
5. Marjona Abduraximova, Zilola Tursunboy Qizi Rozikova KICHIK YOSHDAGI BOLALARNING XORIJIY TIL O'RGANISH USULLARI // Academic research in educational sciences. 2024. №CSPU Conference 1 Part 1
6. Shaxzoda Shavkatovna Ashurova INGLIZ TILI O'QITUVCHISINING INGLIZ TILIDAGI KASBIY NUTQ KOMPETENSIYASINING O'ZIGA XOSLIGI // Academic research in educational sciences. 2024. №CSPU Conference 1.